

Kolónia Michałowkában

Janusz Korczak: Mózsi, Józsi, Samu és a többiek

A Magyar Pedagógiai Társaság egyik fontos törekvése, hogy Janusz Korczak, a lengyel reformpedagógus, gyermekorvos, író, szerkesztő, árvaházak létrehozója és a gyermeki jogok első megfogalmazója műveit ismertté tegye Magyarországon. Eddig három kötetet adott ki a Társaság (Korczak, 2017, 2019, 2021), így bővítve a magyar nyelven elérhető Korczak-életművet, amely erőt és energiát ad a pedagógiának és a gyermeki jogok védelmének. Az alább ismertetett mű az utolsó ezek sorában: Mózsi, Józsi, Samu és a többiek egy szegény gyerekek számára szervezett nyári tábor résztvevői 1904-ben, ők ennek az akár ifjúsági regénynek is tekinthető műnek a főhősei.

Az európai történelem egyik legizgalmasabb korszaka a 19. század vége és a 20. század eleje volt, a modern kor fordulója, mely fordulópontot hozott az élet minden területén. Már működtek az új nemzetállamok, az ipari forradalmak ugrásszerűen megváltoztatták a gazdaság és a társadalom szerkezetét, mozgását, az európai szellemi élet minden területe megváltozott, színessé vált. Talán az egyik legfontosabb jelenség a tömegek megjelenése és a termelés, fogyasztás tömegessé válása volt. Európa népességszáma ugrásszerűen megnőtt, egyre nagyobb tömegek koncentráálódtak a városokban, anélkül, hogy a város képes lett volna biztosítani az egészséges lakásokat, lakókörnyezetet és a tiszta ivóvizet; nem is szólva a köz-tisztaságról, a szeméthyelzetről, az emberi és állati ürülék megoldatlan kérdéséről.

„Még soha nem láttam ilyen egészségtelen lakásokat, pestises lyukakat, mindenféle kórokozók tenyészhelyeit, mint Gännergerviertelben. Egyszerűen, elfelejtettem, hogy Európában vagyok” – írta Robert Koch, 1892-ben, amikor Hamburg szegénynegyedében járt (idézi: Fónagy, 2020. 1.). Rendszeresen visszatérő problémát

jelentettek a járványok, a pusztítás a hatóságokat fontos lépésekre kényszerítette, hiszen vészhelyzet volt. Foglalkozni kellett a közegészségüggyel és az ezzel kapcsolatos kérdésekkel, ezek megoldásában pedig elkerülhetetlenné váltak az orvosok, akik nap mint nap szembenéztek a betegségekkel és az emberek állapotával.

Ez a folyamat, a negatív hatások Kelet- és Közép-Európát talán még erősebben jellemezték a térség fejletlensége miatt. Ide sorolható a lengyel társadalom is; súlyosbította a helyzetet, hogy az ország mindig kiszolgáltatott volt a nagyhatalmaknak: 1795-ben Poroszország, Oroszország és a Habsburgok felosztották egymás között Lengyelországot, 1807-ben létrejött a Varsói Nagyhercegség, amit 1815-ben a Lengyel Királysággá alakítottak Oroszországgal perszonálunióban, és ez a felosztás 1918-ig fennállt, tehát Varsó orosz fennhatóság alá került.

A lengyel társadalomtörténet alapvetően meghatározó része volt a zsidó közösség. A lengyel uralkodók szívesen befogadták a Spanyolországból és német területekről elűzött zsidókat, akiknek többsége a 15. századtól Varsóban élt. A 19. században

Varsó északi részén különálló zsidó városrész van, a belvárosban nem lakhattak. 1864-ben 72 800 zsidó élt Varsóban, döntő részük ortodox, haszid zsidó volt, akik jiddisül beszéltek. 1878-ban épült fel az első városi zsinagóga Varsóban, amely akkor a világ legnagyobb zsinagógája volt. Lengyelország évszázadokon át az európai zsidóság központja volt, 1914-ben 337 000 zsidó élt Varsóban, a varsói lakosság 38,1%-a. A világháború előtt, 1910-1911-ben az országban 4 080 000 volt a zsidók lélekszáma, a világ legjelentősebb zsidó közössége élt lengyel területen. A lélekszám növekedésének fő oka az 1882-es oroszországi pogromok elől menekülők voltak, akik logikus módon az orosz fennhatóság alatti területre menekültek. Oroszul értettek, jiddisül beszéltek, lengyelül nem tudtak. Szegény, falusi és kisvárosi népesség volt, amely a napi megélhetésért harcolt, a lengyel zsidó kereskedelem szétszórt és tökehiányos jellemzői miatt hitelekből tartotta el magát.

A lengyel fejlődésben szerepet kapott a nemesség, akik ugyan bekerültek a gyáripárba és a kiskereskedelembe, de sikerességük átmeneti volt. A német és zsidó polgárság asszimilációja eredménytelen volt, így a fejlődés lelassult, a lengyel nemesség csalódott a modernizációban, nem vállalkozott, a kapitalizmust idegennek tartotta. A zsidó tömegek asszimilációja nagyon nehézkes volt, és nemcsak azért, mert a nyelvet, a szokásokat nem ismerték, hanem az antiszemitizmus miatt is.

A lengyel zsidóságon belül volt egy csoport, amelynek tagjai a zsidó felvilágosodást képviselték, ők a Haszkalá képviselői; a kifejezés magyarul *bölcsességet, műveltséget* jelent. Aktivistái a maszkilimok voltak. A Haszkalá mozgalom arra ösztönözte a zsidókat, hogy világi tudásra tegyenek szert, tanulják meg az európai nyelveket és a héber nyelvet, lépjenek be a mezőgazdaság, kézművesség, művészet, tudomány területére. A maszkilimok tanterveket készítettek, amibe beépítették a zsidó tanulmányokat, de a világi tudásra, a modern nyelvekre és a gyakorlati

munkavégzésre helyezték a hangsúlyt, mindezt azért, hogy segítsék a zsidók beilleszkedését a társadalomba, kifejezetten ösztönözve a zsidók szakmaváltását, pénzkölcsönzés, kereskedelem helyett a nagyobb szakképzettséget igénylő szakmákra. Ez a mozgalom nem maradt hatás nélkül a 19. század végén sem, a racionalizmus, liberalizmus, a gondolkodás és kutatás szabadsága jellemzői ennek a felfogásnak. Az emberiséget felnőttként kezeli, amely egyaránt jó és rossz, de léteznek univerzális emberi értékek, van univerzális erkölcs. A maszkilimok ezek alapján a közösségi oktatás és kulturális reformok terjesztői voltak.

A fent vázolt világba születik bele Henryk Goldszmit, azaz Janusz Korczak, akinél családi hagyomány a Haszkalá szellemisége. Ez egyben egy polgári liberális világot jelentett: humanista szemléletet, aminek szerves része volt a szolidaritás, a szegények segítése. A több generáció óta Lengyelországban élő család jómódúnak és a többségi társadalomba asszimilálnak tekinthető. Korczak apja Varsó jó nevű ügyvédje volt, nagyapja pedig vidéki orvos, ami a 19. század első felében kivételes pálya volt egy zsidó számára.

Ez a meghatározó eszmei világ Korczak számára. Amikor apja az örültek házába került, gyökeres változás következett be a 12 éves gyerek életében, és tanítani kezdett, hogy részt vegyen a család fenntartásában. Apja néhány év múlva öngyilkos lett, és talán ez a forrása annak, hogy Korczak az orvosi szakmát választotta, méghozzá tudatosan a gyermekorvosi pályát. 10 éves varsói praxisa során szembesült az antiszemitizmussal, a cári megszállás alatti zsidó gyerekek sorsával. 18 éves korától kezdett el foglalkozni a nyomornegyedek gyermekeivel, gyakran beszélgetve az utcán csavargó gyerekekkel. Nyitott szemmel járó orvos volt, aki tudta, hogy fizikai gyógyítás nincs lelki gondozás nélkül, a tények megfigyelésének szigora jellemezte, így akarván megérteni a valóságot. Élénken érdekelték páciensei életének legegyszerűbb, legjelentéktelenebbnek tűnő napi eseményei, csodálattal vette tudomásul a

gyermeki világ mélységét, intelligenciáját és egyediségét. Dogmáktól és bármilyen rutintól távol ismerkedett, gyűjtötte és rendszerezte tapasztalatait a varsói szegény gyerekek viszonyaival kapcsolatban.

Nemcsak egészségügyi tudása volt azonban, hiszen aktív hallgatója lett annak a repülő egyetemnek, ahol pedagógiát tanult. Lengyelországban a 19. század végén több földalatti egyetem működött, ahol a hallgatók a modern ismereteken kívül a kritikai gondolkodást is elsajátították. Korczak pedagógiai tudása bővült svájci útja kapcsán is, 1900-ban pedig barátságot kötött Ludwik Licińskivel, költővel és néprajzkutatóval, akivel együtt járták Varsó szegény kerületeit, és szembesültek a gyerekek körülményeivel, megismerve ezt a marginális világot az odatarozó felnőttek világával együtt. Korczak beszámolt a tapasztalatairól a *Varsó nyomorúsága* című riportgyűjteményben, amelyben kiváló szociográfiai írásokat ad közre. Az *Utazó* című gyűjteményben 7 fejezetet tartalmazó írást publikál *Gyermekek és oktatás* címmel. Ezekben az írásokban megtaláljuk az oktatással, neveléssel kapcsolatos észrevételeit, kritikáját és koncepcióját.

1901-ben Korczak megjelenteti első könyvét a varsói szegény gyerekekről *Az utca gyerekei* címen. A gyerekárusokról, gyerekkoldusokról, utcagyerekekről ír. 1898 és 1905 között 480 cikket, esszét, sorozatot publikál a varsói szegények világáról.

Őrizve és továbbfejlesztve a család haszkalá hagyományait aktívan bekapcsolódott azokba a lengyel mozgalmakba, amelyek a gyerekekről szóltak. Ebben az aktivitásában alapvető motívumot jelentett saját nem kevés személyes tapasztalata.

Lengyelországban a 19. század végén több gyermekvédő szervezet alakult (1880-ban a Gyermekbarátok Társasága, 1882-ben a Nyári Tábortársasága, 1884-ben a Szegény Anyákat és Gyermekeket Gondozó Társaság, 1906-ban a Gyermekvédő Társaság, amely 5000 elhagyott gyerekről gondoskodott). Janusz Korczak a Nyári Tábortársaságban vett részt aktívan.

1882-ben Stanisław Markiewicz nyári tábortársaságát szervez gyerekeknek. Ő az a lengyel orvos, aki az iskolaorvosi rendszert létrehozza, a városi higiénia elkötelezett képviselője. Az egyik első orvos, aki a lakosság egészségügyi állapotát vizsgálta, és így jut el arra a felismerésre, hogy a külváros gyerekeit jó levegőre kell küldeni. Példa már létezett: 1876-ban Walter Bion zürichi plébános volt az úttörő, aki szegények számára nyári vakációt szervezett.

A Lengyel Királyság területén a Nyári Tábortársasága nem működhetett az orosz hatalom engedélye nélkül, melyre 15 évet kellett várniuk. 1897-ben engedélyezte az orosz hatalom a tábortársaság működését. Az első tábortársaságban 54 fő vett részt. Általában a résztvevők elhelyezése baráti kastélyokban történt. Ezek a tábortársaságok nagy mecenatúrával működtek, de állami támogatást is élveztek. Markiewicz orvosokat, pedagógusokat toborzott, részletes utasításokat dolgozott ki az orvosok és nevelők számára, akik ezekben a tábortársaságokban dolgoztak. Megállapította a gyerekek számára az egészségügyi minimumokat és a táplálkozási előírásokat. A tábortársaságok fő célja a szocializáció, az egészségügyi oktatás, testedzés, megfelelő szokások kialakítása és az érzékenység felébresztése volt.

Janusz Korczakot 1904-ben gyermekfelügyelőként alkalmazták a zsidó szegény gyerekek számára szervezett tábortársaságban. Így kerül Michałowkába. Michałowka Lublintól 27 km-re van, Varsó és Lublin távolsága 154 km. Tehát egy varsói gyerek számára ez megfelelt egy világ körüli utazásnak, teljesen más világot jelentve számára a mindennapi életével összehasonlítva.

A magyar olvasó egyre több Janusz Korczak-művet olvashat. Ebben az évben két kötettel is pótolta a könyvkiadás régi tartozását. Korczak *Matyko király a lakatlan szigeten* című művét a Móra kiadó adta ki, a Magyar Pedagógiai Társaság pedig *Mózsi, Józsi, Samu és a többiek* című írását.

Mózsi, Józsi, Samu és a többiek azok a varsói gyerekek, akik eljutottak Michałowkába 4 hétre. 150 fiú története, akik közül 30 gyerekért felel Korczak. „Sokat köszönhetek a nyári tábortársaságnak.

Itt találkoztam először gyermekcsoporttal és tanultam meg önálló munka során a pedagógiai gyakorlat ábécéjét” – írja az az ember (Korczak, 2021. 2.), aki már sok ismerettel rendelkezik ezekről a gyerekekről úgy egészségügyileg, mind szociálisan. Gyerekkorától tanított, pedagógiát tanult. Lehet, hogy mégsem eléggé felkészült a feladatára?

Mik voltak a nevelő nehézségei? Nem létezett kötött program, meg kellett jegyezni harminc nevet és arcot, észrevenni a szerény, visszahúzódo gyerekeket, megfékezni azokat, akik önvészélyesek, meg kellett oldani az egyenruhák ügyét. A gyerekek ültetése az étkezéseknél az asztal körül is komoly feladat volt (ültetni kell őket, vagy üljenek úgy, ahogy akarnak?), csakúgy, mint a lefekvés, vagy a pénz eldugása, amit a gyerekeknek érkezéskor le kellett adni, mivel a gyerekközösség követelményei nem mindig estek egybe a nevelő értékrendjével. A felsoroltak a tábori mindennapi élet feladatai, jelenségei, gondjai voltak, hiszen ne feledjük: a táborozás mint „pedagógiai szakágazat” ebben az időben alakult ki világszerte, a cserkészettől az erdei iskolán (Freiluftschule) át a mi Gábor Ignácunk Vándordíák-mozgalmáig.

A könyvben szereplő gyerekek korábban még soha nem hagyták el a koszos, rossz levegőjű várost, nem éltek szervezett keretek közt, nem ismerték az erdőt, a higiéniát, önmaguk lehetőségeit. Az ő mindennapjaik nagy részét a szegénység, a nyomor, a szülői munkanélküliség, az éhínség, a gyermekmunka, a korai felnőttkor és a fizikai erőszak jelentette. Nem betörni kellett őket egy felnőttek által dirigált, fegyelmezett rendbe, ahol azért élmények is érik őket, hanem megértetni velük, hogy sok mindenre képesek. Korczak legfontosabbnak azt tartja, hogy ezek a gyerekek a szabadság élményét átéljék, de meg kell velük értetni, hogy a szabadság milyen összetett. „A fiúk az első napokban gyakran hallják a kellemetlen »nem«-et, míg meg nem tanulják, hogy mit és miért nem szabad. Utána már egyre

Mik voltak a nevelő nehézségei?

Nem létezett kötött program, meg kellett jegyezni harminc nevet és arcot, észrevenni a szerény, visszahúzódo gyerekeket, megfékezni azokat, akik önvészélyesek, meg kellett oldani az egyenruhák ügyét. A gyerekek ültetése az étkezéseknél az asztal körül is komoly feladat volt (ültetni kell őket, vagy üljenek úgy, ahogy akarnak?), csakúgy, mint a lefekvés, vagy a pénz eldugása, amit a gyerekeknek érkezéskor le kellett adni, mivel a gyerekközösség követelményei nem mindig estek egybe a nevelő értékrendjével. A felsoroltak a tábori mindennapi élet feladatai, jelenségei, gondjai voltak, hiszen ne feledjük: a táborozás mint „pedagógiai szakágazat” ebben az időben alakult ki világszerte, a cserkészettől az erdei iskolán (Freiluftschule) át a mi Gábor Ignácunk Vándordíák-mozgalmáig.

kevesebb a tiltás, egyre nagyobb a szabadság” – írja (Korczak, 2021. 3.).

Címszavak a tábor életéből: erőd, fürdés, napirend, étkezés, levélírás, újság, koncert, magatartás, osztályozás, bíróság. Ezek közül két elemet emelnék ki: az újságot és a bíróságot. A tábori újságról a könyv 13. fejezete szól: „Miért beszélnek a fiúk rosszul lengyelül?” – teszi fel a kérdést. – A szomorú zsidó nyelven is: szomorú” (Korczak, 2021. 4.) Ezt az újságot a nevelők írják, és postai borítékba teszik, mintha a tudósítások Varsóból

érkeztek volna. Tömondatokban szerepelnek bennük a tábor napi életének hírei. Nincsenek fellengzős, körülményes megfogalmazások, szép leírások, lírai fordulatok. Egyszerű nyelvhasználatról van szó, figyelembe véve azt a ténytet, hogy ezeknek a gyerekeknek egy része nagyon rosszul beszélt lengyelül, hiszen az orosz területekről menekült zsidók beszélt nyelve a jiddis volt. Korczak, aki maga is asszimilálódott zsidó, az asszimiláció egyik fontos kérdésének tartja az adott ország nyelvének ismeretét és használatát. Felhívja a figyelmet arra, hogy ezeket a gyerekeket senki nem tanítja beszélni. Ebben nincs szándékosság, erre egyszerűen idő nincs. A lengyel vidék tanítja őket. Korczak nem a magas lengyel irodalmi nyelvet kívánja terjeszteni ezek között a gyerekek között, sőt hangsúlyozza, hogy a zsidó zsargonnak is helye van a gyerekközösségben.

Ebben az újságban a nyári táborok rendszeréről is szól cikk, amely tájékoztat arról, hogy mióta léteznek ezek a táborok, mennyibe kerül, ki gyűjti a pénzt, miért ők. Rendkívül fontos szerepe van a tábor életében a gyermekbírósnak. A tábori bíróság három tagból áll. A bíróságra szükség van, hiszen ennyi fiú között természetesen a napi veszekedések és a verekedés. A bíróság az öngazgatás és önkormányzatiság szerve. Korczak azért hívja életre a bíróságot, mert felmérte azt, hogy ahol sok gyerek van együtt, ott konfliktusok keletkeznek, és azokat csak úgy lehet megoldani, ha létrejön a gyerekek igazságos és a gyerekek jogait védő testületete, a bíróság. Mivel a tábori közösség tagjai a nevelők is, így rájuk is vonatkozik a bíróság minden döntése.

Íme egy pár ügy: Gyerekek az erdőn túlra mentek, nem hallották a csengőt, és elkéstek a reggeliről. Verekedés. Vita a reggeli ágyazás körül. Egyik gyerek megdobálja kövel a másikat. Éjszakai hangoskodás. Ezek az ügyek elsősorban a gyerekeket érintik, akiknek joguk van ahhoz, hogy beleszólhassanak az őket érintő dolgokba. Ez is a gyerekek egyenjogúsításának kiindulópontja. Az újság és a bíróság a későbbi korzakai gyermekotthonokban alapvetően fontos eszköze volt a citoyen nevelésének és a részvételi demokrácia alakításának. Korczak a demokratikus és az önkormányzatiság elvén működő közösségek híve, amit a bíróság példáján keresztül lehet legjobban bemutatni. A gyerekek által működtetett bíróság gyerekek és felnőttek fölött egyaránt ítélezett, a közösséget pedig minden ítéletről tájékoztatták – így vált a bíróság a demokrácia és az önkormányzatiság egyik legfontosabb terepévé.

A tábor kiemelkedő esemény volt a gyerekek életében, akik új társakkal, új nevelőkkel, új környezettel találkoznak. A gyerekek szocializációjában kulcsfontosságú lehet: identitását építi, tapasztalati tanulást tesz lehetővé. A táborban a gyerekek nagyfokú cselekvési szabadságot kaptak, de azt is megtanulhatták, hogy a szabadság néha büntetés is lehet. Ki lehet lyukasztani a sapkát, de nincs helyette másik. A *Mózsai, Józsi, Samu és a többiek* napi élményeket rögzít, a gyerekekről szóló anekdoták, tanúságtételek gyűjteménye – ez a kis kötet pedig nemcsak gyerekszemmel érdekes, igen sok ötletet ad a pedagógusoknak is.

Simon Mária

Magyar Pedagógiai Társaság

Irodalom

Fónagy Zoltán (2020). „A század lelkiismerete”. Kolerajárványok a 19. században. 1. rész. www.mindennapoktortene.blog.hu/2020/03/20

Korczak, J. (2017). *Gettónapló*. Magyar Pedagógiai Társaság.

Korczak, J. (2019). *A wilhelmóvkai fiúk. Józsek, Jasiek, Franek és a többiek*. Magyar Pedagógiai Társaság.

Korczak, J. (2021). *Mózsai, Józsi, Samu és a többiek. Tábori történetek*. Magyar Pedagógiai Társaság.